

Lauko tyrimai

Pietvakarių dzūkų audimo tradicijos: etnografinis tyrimas Metelių apylinkėse

Dalia Bernotaitė-Beliauskienė

Tradicinės tekstilės tyrinėtoja pateikia savo etnografinių lauko tyrinėjimų, atliktų 1998 m. pietvakarių Dzūkijoje, Metelių regioniniame parke, rezultatus.

Dalia Bernotaitė-Beliauskienė, Lietuvos dailės muziejus, Liaudies meno skyrius, Liejyklos 2, LT-2006 Vilnius, el. paštas: bernotaite@centras.lt

1998 m. Metelių regioniniame parke vyko kompleksinė kraštotyrinė ekspedicija. Greta kitų tradicinės kultūros sričių buvo tyrinėti audiniai. Šio straipsnio tikslas – remiantis minėtos ekspedicijos metu vykdytais etnografiniais tyrinėjimais, pasekti XIX a. pabaigos – XX a. tradicinių liaudies audinių raidą, t. y. audimui naudojamų medžiagų, raštų ir spalvų bei jų derinių kaitą, tyrinėti, kokius audinius audė ir kokius audžia šiuolaikiniame kaime. Šiame darbe, analizuojant skirtingais laikotarpiais sukurtą tekstilę, siekiama parodyti audimo tradicijų savitumą, tęstinumą ir kaitą viename pietryčių Lietuvos regione – Metelių apylinkėse, Metelių regioninio parko teritorijoje. Aptariamas regionas pasižymi tekstilės gausumu ir įvairove (kitų materialinės kultūros objektų šioje teritorijoje išlikę mažiau). Be to, vakarinis jo pakraštys yra dviejų etnografinių sričių – Dzūkijos ir Suvalkijos paribys. Audinių raštuose, terminologijoje jau galima išvelgti ir Suvalkijai būdingų bruožų.

Metelių regioninis parkas¹ apima teritoriją aplink Dusios, Metelių ir Obelijos ežerus. Jam priklauso dalis Alytaus ir Lazdijų rajonų. Iš viso parke, 1998 m. parko administracijos pateiktais duomenimis, buvo 39 kaimai, 820 ūkių, 1696 gyventojai: iš jų vaikų iki 16 m. – 302, darbingo amžiaus – 394, pensininkų – 1000. Pastarieji ir buvo mūsų didžiausio dėmesio objektas. Per 10 ekspedicijos dienų buvo apklaustas 41 pateikėjas (didžioji dauguma – moterys) nuo 52 iki 97 metų amžiaus (gimę 1901–1946 m.). Dauguma pateikėjų, jų tėvai ar net

¹ Kad nebūtų kartojamas pavadinimas, straipsnyje bus rašoma „Metelių apylinkės“, turint omeny ne apylinkę kaip administracinį vienetą, o visą regioninio parko teritoriją.

seneliai kilę minėtoje teritorijoje ar labai artimose apylinkėse. Iš toliau atsikėlę tik vieno kito tėvai. Užrašyti prisiminimai siekia XIX a. pabaigą, tačiau daugiausia informacijos surinkta apie XX a. 3–4 ir vėlesnius dešimtmečius. Apklausta nemažai dar tebeaudžiančių audėjų.

Straipsnyje daugiausia remtasi autorės minėtoje ekspedicijoje surinkta aprašomąja etnografinė medžiaga² bei Lietuvos dailės muziejaus (toliau – LMD) ir Lietuvos nacionalinio muziejaus (toliau – LNM) rinkiniais. Muziejuose sukaupta gausi medžiaga, pvz., vien LDM iš minėto regioninio parko yra per 80 eksponatų ir apie 70 negatyvų. Be to, antra tiek eksponatų ir negatyvų yra iš labai artimų vietovių.

Tiesiogiai apie Metelių regioninio parko audinius tyrinėjimų nėra paskelbta, tačiau yra apie visos Dzūkijos audinius paskelbtų darbų. Vienas pirmųjų – Pauliaus Galaunės (Galaunė 1930) veikalas, kuriame audiniai tyrinėjami labiau atsižvelgiant į jų menines ypatybes. Daug nuveikė Antanas ir Anastazija Tamošaičiai. Įvairiuose savo darbuose³ jie apibūdino bei išaukštino lietuvių tekstilę, pateikė daugybę raštų pavyzdžių, išskyrė lokalius audinių savitumus, be to, ypač skatino puoselėti audimo tradicijas. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje įvairiose Lietuvos vietovėse buvo organizuojami audimo bei rankdarbių kursai, turėję nemažą įtaką XX a. vidurio audinių raštams. Pirmajam Lietuvoje audimo vadovėliui prilygsta A. Tamošaičio knyga „Audimas“ (Tamošaitis 1933), kurioje išsamiai aprašyti visi su audimu susiję darbai (net siūlų dažymas), įdėti detalūs staklių ir audimui naudojamų įrankių brėžiniai, sugrupuojami raštai, pateikta daug jų pavyzdžių bei vėrimo į nytis ir pakojų numynimo schemų.

XX a. antrojoje pusėje Dzūkijos audiniai greta kitų etnografinių sričių aptariami Michalinos Glemžaitės (Glemžaitė 1958), Michalinos Šaknienės (Šaknienė 1984), Giedrės Tallat-Kelpšaitės-Niunkienės (Niunkienė 1964; Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė 1966; Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė 1967; Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė 1988; Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė 1970), Irmos Šidiškienės (Šidiškienė 1988), Dalios Bernotaitės (Bernotaitė 1992) darbuose. Liaudies meno albumuose (Balčikonis 1957; Balčikonis 1962) pateikiama muziejuose esančių audinių pavyzdžių iš Alytaus ir Lazdijų rajonų. Regina Merkienė tyrinėjo zoomorfinių motyvų paplitimą dzūkų tekstilėje (Merkienė 1985). 1992 m. Seinuose (Lenkijos

² Medžiaga perduota Lietuvos kraštotyros draugijai: f. 45–147, „Kompleksinių ekspedicijų medžiaga“. Ekspedicijos metu autorės padaryti negatyvai ir piešiniai yra asmeninėje kolekcijoje.

³ Iš stambesnių paminėtini: Tamošaitis Antanas. 1931a. *Prijuostės ir žičkų rinkiniai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys; Tamošaitis Antanas. 1931b. *Rinkiniai audiniai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys; Tamošaitis Antanas. 1934. *Senoviškų rankdarbių raštai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys; Tamošaitis Antanas. 1935a. *Austiniai kilimai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys; Tamošaitis Antanas. 1935b. *Staltiesės*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys; Tamošaitis Antanas. 1937. Lietuvių audiniai, *Naujoji Romuva* 4–5: 114–117. Daug čia neminimų smulkesnių straipsnių paskelbta periodinėje spaudoje.

Respublika) vykusių rinktinių lovatiesių parodos kataloge (Sejpak 1992) galima rasti žinių lietuvių ir lenkų šios rūšies lovatiesių ypatybėms palyginti. Vienas paskutinių ir išsamiausių darbų, skirtų geometrinių raštų paplitimo analizei, yra Vidos Savoniakaitės (Savoniakaitė 1998). Joje skelbiami ir kai kurių audinių raštų tarminiai pavadinimai būtent iš Metelių apylinkių bei pateikiama jų pavyzdžių.

Ekspedicijos metu buvo bandyta surinkti žinių apie audinių raštų paplitimą Metelių apylinkėse, tačiau duomenų aptikta labai mažai. Įvairius raštus audėjos dažniausiai išmokdavo iš vyresnės kartos giminaičių, taip pat kaimynių, pažįstamų. Vienus atkartodavo tiksliai, kitus savaip interpretuodavo. Nemažą įtaką turėjo ir profesionalūs audėjai – atkočiai bei fabrikiniai audiniai⁴.

Buvusioje Suvalkų gubernijoje (į kurią įėjo ir dabartinio Metelių regioninio parko teritorija) staltiesės, drobulės, rečiau rankšluosčiai buvo audžiami per 5–9 nytis, dvinytame dugne grupuojant įvairaus dydžio langelius, užpildytus rombais, dygsneliais, akutėmis, ruoželiu. Kitose etnografinėse Lietuvos srityse tokiais raštais austų audinių aptinkama mažai.

Pateikėjai minėjo, kad XX a. pirmojoje pusėje raštus audėjos nusižiūrėdavo iš senų leidinių. Nepavyko išsiaiškinti, kokie leidiniai buvo labiausiai paplitę tyrinėtose apylinkėse. Manoma, kad Lietuvoje buvo Rusijoje⁵ ir kitose šalyse austų raštų pavyzdžių leidinių, tačiau neaišku, kiek daug jų buvę minėtose apylinkėse ir kiek jais naudotasi. Daugiau tikimybės, kad, ypač audžiant diminius audinius, kai kas naudojosi O. Kairiūkštienės (Kairiūkštienė 1923) knygele bei vėliau leistais jau minėtais Tamošaičių darbais ir periodiniuose leidiniuose spausdintais audinių piešiniais. XX a. 7–10 dešimtmetyje audėjos raštus nusižiūrėdavo ir iš J. Balčikonio (Balčikonis 1961), E. Čepelytės (Čepelytė 1960), O. Lapienytės (Lapienytė 1982) darbų bei jau minėtų liaudies meno albumų.

Audiniai suklasifikuoti pagal paskirtį. Kiekybiniu ir kokybiniu atžvilgiu daugiau informacijos sukaupta apie puošybinę – reprezentacinę, ne vien apie

⁴ Buvusi Augustavo gubernija (nuo 1867 m. perorganizuota į Suvalkų) XIX a. viduryje – antroje pusėje garsėjo amatininkais – audėjais. Ši tema nagrinėta lenkų (Kula 1938) bei lietuvių (Mulevičius, Jučas 1968) mokslininkų darbuose. Tačiau įmonės, kurios egzistavo trumpą laiką (pvz., Strėvininkų manufaktūra, 1828–1831) vargu ar galėjo daryti žymesnę įtaką. Daugiau įtakos šiam regionui galbūt turėjo Gardine veikusios įmonės.

⁵ Pz., Dolivo-Dobrovolskije V. i A. 1912. *Album tkackich uzorov*. S. Peterburg. Albume pateikiama 130 audinių raštų pavyzdžių. Smulkiai aprašytas suvėrimas į nytis, pateikiamos schemas. Kiekvienas raštas iliustruotas audinio pavyzdžiu arba piešiniu.

utilitarinę paskirtį turinčius audinius. Visus audinius sąlygiškai galima suskirstyti į spalvotuosius ir baltuosius.

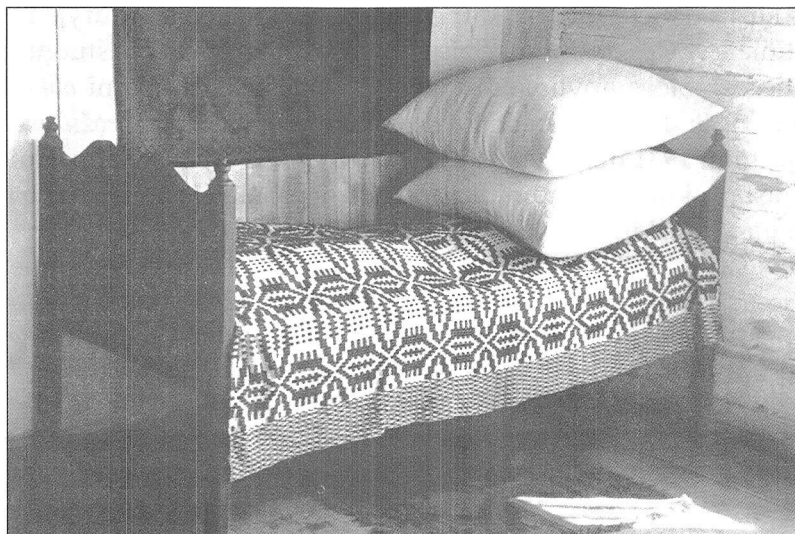
L o v a t i e s ė s – viena gausiausių spalvotųjų audinių grupių ir ekspedijoje apie jas surinkta daugiausia medžiagos. Vienokių ar kitokių jų buvo rasta kiekvienoje aplankytoje sodyboje. Buvo surinkta šiek tiek duomenų apie lovatiesių audimo pradžia. Pateikėjos M. Balionienės teigimu, kai jos mama augo, t. y. XIX a. 8–9 dešimtmetyje, „nebuvo mados tų divonų, tik audė kiekviena placenkas kuo gražiausias ir apvilkdavo patalus“ (LKD, f. 45–147, M. Balionienė, gim. 1921 m., Alytaus r., Papėčių k.). Lovatiesių, kaip ir kitokių audinių, naudojimas ir kiekis ūkyje priklausė nuo ūkio turtingumo ir šeiminių sąlygų.

Metelių apylinkėse aptinkamos keleriopos lovatiesės. Bene seniausiomis galima laikyti keturnytes ruoželiu austas languotas. Jos vadintos *paklotės*⁶, o rečiau *palos*, *lovatiesės*, *gūnios*. Visos pateikėjos jas apibūdino kaip savo mamų kartos, t. y. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios, audinius. Jas dažniausiai audė pakulines, retai linines. Vienos pateikėjos teigimu, „pakulos – kelnėms, o lovatiesės linu metė, linu ataudė, skaitė – publickesnis audimas“ (O. Gerdziulevičienė, gim. 1924 m., Lazdijų r., Metelių k.). Kitos teigimu – „kai gražių siūlų, tiesė ant lovos, taikė atauti gražiau...“ (O. Spitrienė, gim. 1908 m., Lazdijų r., Stebulių k.). Apdėvėtas naudojo kaip paklodes arba kitoms paskirtims, pvz., žolei nešti, arkliui ar ratų sėdynei užkloti ir t. t. Jų sulangavimas nesudėtingas: dažniausiai audė dviejų spalvų vienodo pločio (4–7 cm) ruožais, kitose lovatiesėse platieji ruožai atskirti vienas nuo kito arba suskaidyti pusiau siauru kitos spalvos ruoželiu (baltu ar geltonu). Retai vienodomis proporcijomis derinamos 3–4 spalvos. Dažniausiai pasitaikantys spalvų deriniai yra raudona – juoda, raudona – mėlyna.

Metelių regioninio parko vakariniame pakraštyje, Teizų-Šventežerio apylinkėse, kaip senovės, t. y. mamų laikotarpio, audinys buvo paminėtos vilnienės languotos gūnios. O. Blažauskienė minėjo, kad mama, gimusi 1875 m., dar „neaudė divonų iki Didžiojo karo, dar merga būdama gūnią audė“. Paminėjo ir dvigubą gūnių paskirtį – „beveik visos tokias turėjo, ir ant lovos tiesė, ir ant pečių. Vaikus vežė krikštyt kūma su gūnia apsisupus“ (O. Blažauskienė, gim. 1911 m., Lazdijų r., Teizų k.). Pastaroji gūnių paskirtis taip pat užrašyta LDM ir LNM inventorinėse knygos ir minėta etnografinėje literatūroje (Kargaudienė, Savickienė 1981). Kitos pateikėjos teigimu – „mama gūnią turėjo, užsikloja, kaip miega, vaikus panešioja į gūnią įsisupus, veža krikštyt...“ (O. Venckūnienė, gim. 1910 m., Lazdijų r., Teizininkų k.). Kalbant apie dvejoją gūnių paskirtį kyla abejonių. Tačiau jei tą pačią tiesė ant lovos ir suposi pečius, matyt, tai lėmė gana sunki ekonominė padėtis arba gal buvo painiojama jų paskirtis,

⁶ *Paklotėmis* šiose apylinkėse vadintos ir lovatiesės, ir paklodės.

pvz., kai nebesisupo pečių, klojo ant lovos. Ir LDM, ir LNM esančios, ir ekspedicijos metu užfiksuotos gūnios dažniausiai languotos, vilnonės, austos keturnytai, ruoželiu, lygaus pločio spalviniais ruožais. Derinamos šios spalvos: violetinė – juoda, žalia – juoda, žalia – ruda, pilka – mėlyna, burokinė – mėlyna, rečiau balta – juoda⁷. Vienos gūnios austos be išryškinto pakraščio, kitų kraštuose įaudžiami lygūs arba dantyti ryškių spalvų (dažniausiai raudoni) ruožai. Kartais puošiamos įvertais kuteliais, perrištais ryškios spalvos siūlu.

1 pav. Paklota lova. Lazdijų r., Teizų k. Foto A. Šeduikio 1955 m. LDM LFn 1253

Aptariamose apylinkėse XX a. dažniausiai audė dvispalves (vienos spalvos metmenys, kitos spalvos ataudai) dimines ir rinktines lovatieses, beveik be išimčių vadinamas *divonais* (1 pav.). Arba paminėta, kad mama vadino *divonais*, o pati pateikėja – *lovatiesėm* (B. Peleckaitė, gim. 1913 m., Lazdijų r., Metelių k.). Divonų terminas dažniausiai taikomas lovatiesėms, kurių metmenys lino ar medvilnės, o ataudai vilnos ar šilko. Labai retai divonais pavadinamos keturnytės diminės pakulinės lovatiesės. Pateikėjų teigimu, medvilnė lovatiesių metmenims pradėta naudoti palyginti vėlai, nes brangi (S. Tumynienė, gim. 1927 m., Lazdijų r., Stebulių k.). Pašovos beveik visada lino, tik retais atvejais medvilnės vėlyvesnėse XX a. antros pusės lovatiesėse. Ataudai dažniausiai vilnoniai, o maždaug nuo XX a. šeštojo dešimtmečio ir šilko. Labai retai naudojamos kanapės. Diminių⁸ lovatiesių paplitimą visos audėjos

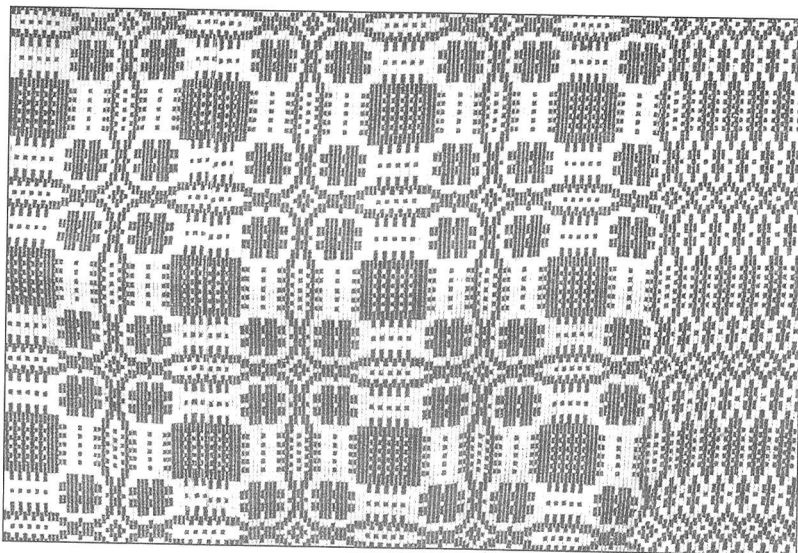
⁷ Šis derinys labai dažnas Punsko apylinkėse (Bernotienė 1992: 170).

⁸ Straipsnyje kalbama apie tikraisiais arba dar vadinamais šešėliuotais dimais austas lovatieses.

siejo su Pirmuoju pasauliniu karu: „pradėjo aust divonus per Didįjį karą“ (O. Blažauskienė) arba „po Didžiojo karo jau daug kas divonus turėjo“ (O. Vencūnienė). LDM fototekoje yra žinių, kad keturnytės – šešianytės diminės lovatiesės šiose apylinkėse austos jau XX a. pradžioje. XX a. pirmojoje pusėje labiau buvo paplitusios keturnytės diminės lovatiesės, pateikėjų dabar nevertinamos ir apibūdinamos kaip labai paprastos. Nevertinamos ir tos audėjos, kurios tokias šiais laikais audžia.

Keturnyčių diminių lovatiesių raštai labai įvairūs. Labiausiai paplitę tarpusavyje susipinančių ratų su katpėdėlėmis ar langeliais viduryje raštai, austi ir paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais (tokiais raštais audė ir aštuonnytes dimines lovatieses). Šiose apylinkėse aprašyti raštai dar vadinami *obuoliniais* (Savoniakaitė 1998: 153). Katpėdėlių ornamentas pavadintas *rožukėm* (A. Liutkauskienė, gim. 1931 m., Alytaus r., Papėčių k.). Be to, austa agurkiniu ir kitais įvairiais raštais, kurių pavadinimų audėjos nepasakė. Iš naujesnių buvo paminėtas *ramunių* (A. Liutkauskienė) raštas.

Kartais šiose apylinkėse audė daugiaspalves keturnytes dimines languotas lovatieses. Jose metmenys ir ataudai išdėstyti 2–3 spalvų vienodo pločio ruožais. Susidaro 4–6 cm dydžio langeliai su katpėdėlių raštu. Daugiau tokių lovatiesių aptinkama kitose Dzūkijos vietose.

2 pav. Lovatiesė. Alytaus r., Papėčių k. XX a. 7–8 dešimt. Audė M. Miklusevičienė, gim. 1915 m. Foto D. Bernotaitės-Beliauskienės 1998 m.

Šešianytės – dvyliknytes diminės lovatiesės labiau paplito XX a. 3–4 dešimtmečiuose ir audžiamos iki šiol (2 pav.). Be jau minėtų susipinančių ratų raštų, audžiamos akėčių, kryžių, dobilo lapų ir kitais raštais. Dauguma audėjų raštų pavadinimų nepasakė ir lovatieses vadino „šešianycis, ir viskas“

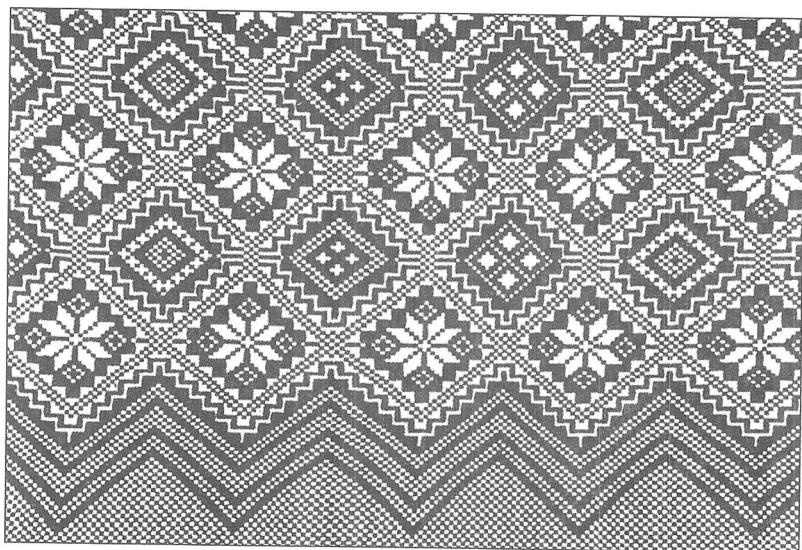
(V. Bradauskienė, gim. 1932 m., Alytaus r., Obelninkėlių k.) arba „paprastas aštuonnycis“ (B. Kubilienė, gim. 1937 m., Lazdijų r., Metelių k.). XX a. 8–9 dešimtmetyje pasitaikė labai stambiais, neskoningai suderintais, naujoviškais raštais austų diminių lovatiesių.

Kita labai didelė lovatiesių grupė – rinktinės⁹. Rinktinės lovatiesės šiame krašte, dabar turimais duomenimis, pradėtos austi maždaug XX a. trečiajame dešimtmetyje. Šios technikos lovatiesės dabar vadinamos *kaišytinės*, kartais *rinktinės*, o XX a. pirmojoje pusėje – *parinkciniai divonai*. Anot pateikėjų, jos XX a. trečiajame dešimtmetyje buvo nedažnas reiškinys: „Jei kuri ir audė, tai retenybė buvo“ (O. Gerdziulevičienė). 4–5 dešimtmetyje jau buvo plačiai paplitusios ir audžiamos iki šiol. Raštai plito įvairiai – dažniausiai nusižiūrėdavo iš draugų, kaimynių, žymesnių audėjų, knygų (ypač nuo 6–7 dešimtmečio). Kai kurios moterys XX a. antrojoje pusėje vyko į Gardiną parsivežti savo audiniams pavyzdžių (I. Matonienė, gim. 1922 m., Alytaus r., Obelninkėlių k.). XX a. pirmojoje pusėje Kučiūnuose (Lazdijų r.) buvo fabrikėlis, kuriame pagal užsakymus išausdavo rinktinės lovatiesės ir dideles skaras. Namuose nudažytus siūlus pateikdavo užsakovės. Už lovatiesės, skaros išaudimą reikėjo mokėti 5 litus¹⁰. Rinktinės lovatiesės buvo ir yra labai mėgstamos, nes vietiniam kaimo žmogui jos paprasčiausiai gražios ir vertinamos dėl labai sudėtingos audimo technikos ir raštų. Be to, labai panašios į fabrikinis audinius, kurie buvo grožio etalonas, daugeliui ir nepasiekiamas svajonė. Ir dabar kaime geromis audėjomis laikomos tik tos, kurios sugeba austi „kaišytinius divonus“. Paprastai juos išaudžia per savaitę, o kur gera audėja „atsispyrus audžia“ (J. Pavilonienė, gim. 1929 m., Alytaus r., Papėčių k.), – per keturias dienas. Dažniausiai reikia pagalbininkės lentai pakilnoti, nes greičiau gali austi. Rinktinėms lovatiesėms meta maždaug 22–24 posmus. Audėjų nuomone, 24 posmų pločio lovatiesėje galima išrinkti bet kokią norimą ornamentą. Meta 14–15 sienu, ataudžia skirtingų spalvų siūlais ir raštais. Išaudžia 15–18 lovatiesių. Vienai lovatiesei metmenims prieš keliolika metų pirkdavo 23 riteles 10 numerio medvilninių baltų siuvamų siūlų arba dideles rites gelsvų. Pastaruosius išlenkdavo ir būtinai išbalindavo. Kuri gaudavo, iš senesnių moterų įsigydavo seniau verptų linų ir nubalinusi naudojo pašovoms. Lovatiesių dugnas audžiamas per 4–6 nytis. XX a. pirmosios pusės lovatiesės dažniau be pervarų,

⁹ Ši tema mažai tyrinėta. Etnografams tai, matyt, dar pernelyg naujas reiškinys (tik kokių 100 metų senumo). Liaudies meno tyrinėtojams – tai galbūt ne liaudies meno tradicijų pasireiškimo pavyzdys. Geriausias laikas tyrinėti šių lovatiesių audimo pradžią, vienokių ar kitokių raštų plitimo ribas ir laikotarpį jau praleistas. Kad ir kaip būtų skaudu, bet tenka pripažinti, kad ta pirmųjų rinktinių lovatiesių audėjų karta jau išėjo Anapilin. Apie rinktinės lovatiesės etnografinėje literatūroje užsimenama protekiniais tik kaip apie esantį reiškinį, trumpai apibūdinant pagrindinius raštus ir spalvų derinius.

¹⁰ LDM LFn 1522, užrašė A. Mikėnaitė 1955 m.

o antrosios su pervarom. Be pervarų austųjų raštai labiau stilizuoti, sugeometrinti. Dažnai austos lovatiesės sudalytos į rombus, kuriuose išrinkti vienodi arba 2–4 skirtingi motyvai – aštuonkampės žvaigždutės, gėlių žiedai, įvairūs rombai (3 pav.). Dviejuose pakraščiuose užaudžiamos kelios kryptys, rečiau gėlės vazonėliuose ar paukšteliai. Pasitaiko lovatiesių net su skirtingų rūšių paukščiais. Išlaikant simetrijos principą, mažesni paukšteliai ant vešlių gėlių krūmų išrinkti visame lovatiesės plote, o pakraščiai užakcentuoti pasipūtusių povų poromis¹¹. Aprašytos grupės lovatiesės būdingos XX a. pirmajai pusei, bet pavienės austos ir vėliau.

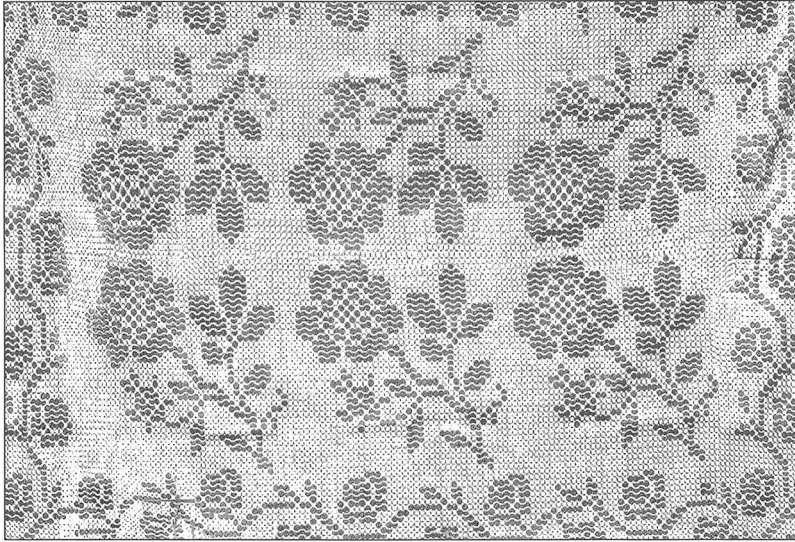

3 pav. Lovatiesė. Lazdijų r., Straigiškės k. 1930 m. audė M. Stepulevičienė.
Foto A. Šeduikio 1955 m. LDM LFn 1381

Kitos raštų grupės lovatiesės austos maždaug XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – šeštajame dešimtmetyje. Jų dugnas išaustas smulkiais langeliais (su pervaromis). Tame tinkle išrinktos stambios stilizuotos gėlių šakos, po kelis į apskritimus sugrupuoti lelijų žiedai, suderintos aštuonkampės žvaigždutės ir iš stilizuotų paparčio šakučių sudaryti keturlapiai. Šeštajame dešimtmetyje yra tokio dugno lovatiesių su išrinktais gėlių vainikais (4 pav.).

Iš retesnių minėtinos kryptimis austo dugno lovatiesės su išrinktomis įvairiomis gėlėmis, bei sudalytos į kelis didelius langus, kuriuose išrinktos stambios žvaigždės. Retais atvejais lovatiesės pakraštyje išrenkami audėjos ar savininkės inicialai.

¹¹ LDM LFn 1266. Lovatiesė. Lazdijų r., Teizų k. Audė J. Jarmalienė XX a. II ketv.

4 pav. Lovatiesė. Alytaus r., Papėčių k. 1939 m. audė O. Kubiliūtė.
Foto D. Bernotaitės-Beliauskienės 1998 m.

XX a. viduryje ir antrojoje pusėje nemažai lovatiesių, austų viduryje tolygiai išdėliotų nedidelių žvaigždučių, o pakraščiuose su išrinktomis stilizuotomis eglutėmis raštu bei išilginėmis eilėmis po keturias grupuotų tulpių raštu.

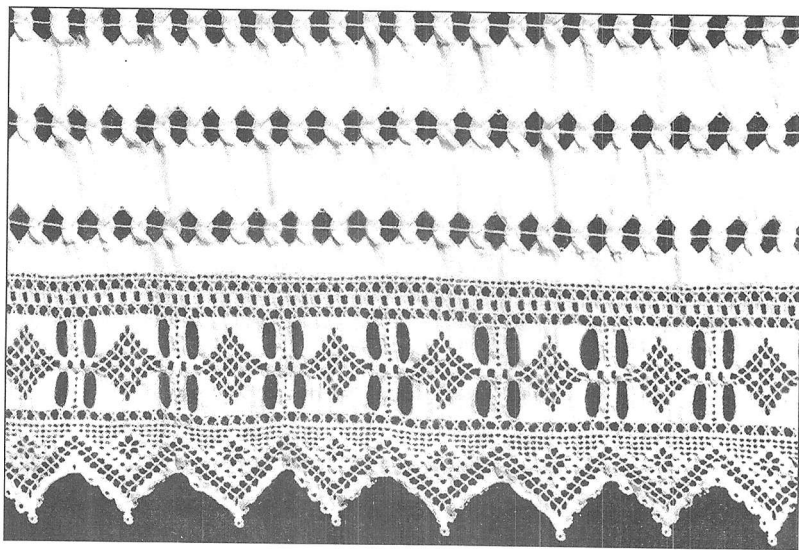
Nuo XX a. penktojo dešimtmečio palengva keitėsi rinktinių lovatiesių raštai, jų deriniai, dydis. Ypač dažnai austos ir lig šiol audžiamos išcentrinės kompozicijos lovatiesės, kai įvairios mažai stilizuotos gėlės (dažniausiai vešlios rožės) ar vynuogės jungiamos į įvairaus dydžio ir formų vainikus, kampuose komponuojamos puokštės. Pasitaiko net rytietiškų ornamentų motyvų ar fabrikinį kilimų raštų. Būdingas šių lovatiesių bruožas – visada kompozicija aprėminama aplink 1–3 stambesnių ar smulkesnių raštų juostomis, atkartojančiomis arba ne viduryje išaustus motyvus.

Atsiradus naujoviškiems baldams, pradėta austi vienodus fotelių ir sofų užtiesalus. Padaugėjo skersai komponuotų rinktinių raštų, austų net kelių spalvų siūlais, ko senuosiuose šių apylinkių audiniuose neteko aptikti.

Vertinant rinktines lovatieses, artimesnės tradiciniams dzūkų raštams yra XX a. pirmosios pusės lovatiesės. Dalies XX a. 5–6 dešimtmetyje austų ir dabar audžiamų raštai labai nutolę nuo tradicinių, daugiau natūralistiniai ir labai stambūs. Per visą XX a. labai pakito spalvinė diminių ir rinktinių lovatiesių gama. Jų dugnas dažniausiai baltas, rečiau geltonas, juodas. Raštai XX a. pirmojoje pusėje ir viduryje žalios, geltonos, burokinės, rudos, juodos, oranžinės spalvos, o paskutiniais XX a. dešimtmečiais dažnai ryškiai raudonos, salotinės, violetinės ir ypač įvairių atspalvių mėlynos.

Iš retai šiose apylinkėse aptinkamų lovatiesių minėtinos kaišytinės, savo raštais labai artimos rinktinėms. Taip pat įvairiaspalviais siūlais gėlių žiedais siuvinėtos austos bei rišto ant rėmų dugno lovatiesės.

Greta spalvotų buvo ir baltų lininių ar į medvilnę ataustų linais lovatiesių, vadintų *paklotėmis*, *lovatiesėmis*. Jomis užtiesdavo lovas pasipuošti per šventes – „balta – tai gražu“ (A. Mikalauskiene, gim. 1912 m., Lazdijų r., Metelių k.). Vienos austos dvinytės, metmenyse paliekant protarpnius, ir peltakiuotos (5 pav.). Po jomis tiesė baltą paklodę. Kitos – keturnytės su ažūrinio audimo

5 pav. Lovatiesė. Lazdijų r., Metelių k. XX a. 4 dešimt. audė A. Mikalauskiene, gim. 1912 m. Foto D. Bernotaitės-Beliauskienės 1998 m.

įvairiai grupuotais langeliais. Baltas dvinytes, puošniu peltakiuotu pakraščiu lovatieses tiesė ant antklodės po spalvotą lovatiesę. Visų minėtų lovatiesių vieną kraštą puošė plačiais medvilniniais nėriniais. Datuojamos XX a. antruoju ketvirčiu. Prie baltųjų galima priskirti ir nuo XX a. trečiojo dešimtmečio į baltus medvilninius metmenis pilkais linais ataustas daugianytes servetines ar rinktines lovatieses. Pešiotinės technikos (kai raštas sudaromas iškeliant ataudų siūlų kilpeles) lovatiesių yra tik iš netolimų apylinkių.

Viena iš mažiau tyrinėtų audinių rūšių – įvairūs k i l i m ė l i a i (*divonėliai*), kabinami ant sienų prie lovos. Labai paplito XX a. 5–6 dešimtmetyje. Jie dažniausiai rinktinės technikos, į liną ar medvilnę atausti vilna ar šilku. Mėgstama dugno spalva – balta, raštų – žalia, ruda, geltona. Raštai įvairūs. Ypač buvo paplitę poriniai zoomorfiniai motyvai, sukomponuoti vertikalios ašinės simetrijos principu, pvz., du vienas prieš kitą stovintys povai, visu ūgiu briedžiai, priešpriešiais ant galinių kojų pasistoję du lyg heraldiniai liūtai su karūnomis ant galvų, aiškiai nukopijuoti nuo kur nors matyto pavyzdžio. Tarp vaizduojamų gyvūnų visada išaudžiami stilizuoti gėlių žiedai, šakelės ar puokštės vazose. Kartais zoomorfiniai motyvai susmulkinami ir išdėstomi kelio-

mis horizontaliomis eilėmis, simetrijos principą paliekant motyvo viduje. Kompozicija aprėminama geometrinių raštų juosta (rombeliais, kryputėmis, kryželiais). Kartais įaudžiami inicialai.

Kita kilimėlių grupė – austi stilizuotais augaliniais motyvais rinktine ar pešiotine technika kilimėliai. Vienuose jaučiama A. Tamošaičio leidinių įtaka: juose, kaip suvalkietiškosse prijuostėse, apie rombą komponuojamos keturios lelijos. Kituose audžiama vingiuojanti augalo šaka. Prie retesnių priskiriamas kilimėlis, išaustas aštuonkampių žvaigždučių raštu, primenančiu aukštaitiškų prijuosčių ar užvalkalų žičkinius užaudimus.

G r i n d ū t a k u s (vadinami *takais*) daugumos pateikėjų teigimu, austi pradėjo po Antrojo pasaulinio karo. Jie keleriopi. Paprasčiausi pakuliniai, austi keturnytai ruoželiu ar eglute, išilgai dryžuoti. Jų viduryje vienas platesnis spalvinis ruožas, pvz., rudas, mėlynas, o kraštuose dėstoma po 3–6 siauresnius ruožus. Kitus takus audė keturnyčius diminius panašiais, tik stambesniais nei lovatiesių raštais. Mėgti stačiakampių ir keturlapių deriniai. Kraštai visada užausti vingelių eilėmis. Trečia takų grupė – rinktiniai. Vienu viduryš neraštuotas, o pakraščiais vingiuoja stilizuotos augalų (dažnai vynuogių) šakos. Kituose vingiuojančios šakos išaustos tako viduryje. Diminiai ir rinktiniai takai austi iš medvilninių ir prastesnių vilninių siūlų. Mėgti geltonos ir juodos, vyšninės ir juodos spalvos deriniai. Takų plotis 50–70 cm. Šiuo metu takus dar kai kas naudoja, bet audžiant matyti neteko.

G ū n i o s arkliais užtiesti dažniausiai vadinamos *gunkos*, rečiau *gūnios*. Jas audė specialiai storas pakulines arba net nuobrukų, keturnytai ruoželiu, languotas. Siuvo dvipales. Spalviniais deriniais jos panašios į languotas pakulines lovatieses. Dažniausiai languotos iš lygaus pločio dviejų spalvų ruožų, kartais su įaustais trečios spalvos siaurais ruoželiais. Netolimose apylinkėse būta keturnyčių nešėšėliuotais dimais dviejų spalvų lygaus dydžio langeliais austų gūnių, datuojamų XIX a. pabaiga¹². Gūnelių, skirtų tik ratų sėdynėi užtiesti, nebuvo. Važiuojant ant sėdynių tiesė tas pačias gūnias arba kasdienines pakulines lovatieses.

M a i š u s audė pakulinius dvinyčius arba keturnyčius ruoželiu ar eglute. Buvo paminėti kanapiniai maišai, įvertinant jų stiprumą. Maišams atskirti įmesdavo vieną arba 2–4 kitos spalvos ruožus. Nemažai būta ir languotų kelių spalvų įvairaus pločio ruožais maišų. Paminėti ir tik galuose per kelis centimetrus palanguoti maišai.

Č i u ž i n i a i (*sienikai*) šiose apylinkėse pradėti naudoti palyginti vėlai. Iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio daug kur jų nesiuvo ir dažniausiai tamsią paklodę tiesdavo tiesiai ant šiaudų. Tačiau buvo paminėtas ir gana ankstyvas čiužinių atsiradimo laikas – XX a. pirmieji dešimtmečiai (O. Spitrienė). Čiužinius

¹² LNM EMO 7459 Alytaus r., Laukinčių k.

audė pakulinius dvinyčius, keturnyčius išilgai dryžuotus ar languotus, tamsesnius, kad nesiteptų. Kartais nudažydavo visą audinį. Labai dažnai čiužinių specialiai neaudė ir siuvo iš audinių maišams. Čiužinius prikišdavo šiaudų, labai retais atvejais iš miško parsiveždavo paparčių (O. Spitrienė).

A p k l o t a i. XX a. pradžioje Metelių apylinkėse vasarą klojosi pakulinėmis lovatiesėmis, vadinamomis *paklotėmis*, žiemą – patalais¹³. Patalus XIX a. ne visi turėjo. Tai patvirtina ir O. Gerdziulevičienės žodžiai: „Močiutė pasakojo, kad išponėjot po patalais“. XX a. pirmojoje pusėje jau visuotinai naudoti patalai. Audinius impilams pirkdavo. Į patalus sudėdavo maždaug poros dešimčių žąsų plunksnas ir pūkus (M. Stasiukynienė, gim. 1908 m., Alytaus r., Papėčių k.). XX a. 2–3 dešimtmetyje jau klojosi antklodėmis (*kaldromis*). A. Babarskaitės teigimu, antklodes pradėjo siūti, kai ši „jau paaugus buvo“ (A. Babarskaitė, gim. 1911 m., Lazdijų r., Teizų k.). Ankstesnių tikslų duomenų apie antklodžių atsiradimą šiose apylinkėse neaptikta.

Antklodžių viršų audė vienspalvį raudonos, rečiau žalios, burokinės, juodos, violetinės spalvos keturnytai ruoželiu. Metmenys lino ar medvilnės, ataudai vilnos. Rečiau minėtas grynos vilnos viršus. Apačią (*pamušalą*) siuvo lininę iš specialiai austo *šarako*¹⁴, vienspalvę žalią, mėlyną, raudoną. Spalvą stengėsi derinti prie viršaus. Tik kartą buvo paminėta apačia, siūta iš languoto užvalkalinio audinio. Turintieji lėšų apačią stengėsi siūti pirktinio audinio, nes kai apačia naminė, antklodė būdavo labai sunki. Antklodes siuvo pridėtas pakulų. Pateikėjų duomenimis, jos buvo labai sunkios. Pakulines antklodes naudojo maždaug iki XX a. vidurio, nors jau ir prieš Antrąjį pasaulinį karą labiau pasiturintieji turėjo vatines. XX a. pirmojoje pusėje antklodžių dažniausiai užvalkalais nevilko. Tik kartais iš apačios prisiūdavo paklodę. Vėliau pradėjo vilkti užvalkalais. Šiuo metu antklodžių niekas nebeaudžia ir namuose nesiuva.

U ž u o l a i d o s Metelių apylinkėse, daugumos pateikėjų teigimu, atsirado po Antrojo pasaulinio karo. Kai kur naudotos jau ir XX a. trečiajame dešimtmetyje. Jas siuvo dvinytės drobės iki pusės lango. Kartais atkirpdavo iš apdėvėtų vyriškų marškinių. Retais atvejais truputį pasiuvinėdavo baltai. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje kai kas turėjo užuolaidas, dengiančias visą langą. Prisižiūrėjus įvairių leidinių, buvo pamėgtos baltos rišto ar siuvinėto įvairiais augaliniais motyvais lininio tinklelio užuolaidos. Būta austų su balanėlėmis ir peltakiuotų. Į užuolaidų galus įverdavo kutelių. Minėtose ir vėliau kitomis technikomis austose užuolaidose raštus mėgta derinti skersomis eilėmis. Atsiradus šilkams, labai madingos pasidarė vienspalvės, dvispalvės, rečiau

¹³ XIX a. pabaigoje eksportui Suvalkų gubernijoje buvo gausiai auginamos žąsys. 1892 m. į užsienį buvo parduota 300 000 žąsų, 600 pūdų plunksnų (Pamiatnaja knižka Suvalkskoj guberniji na 1884 god 1883: 12).

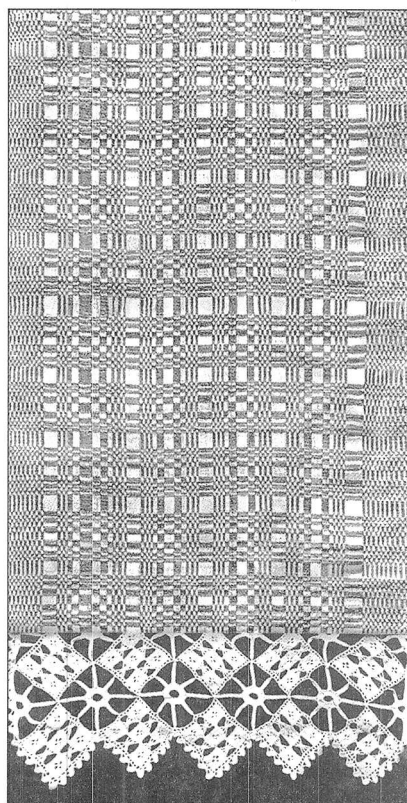
¹⁴ Šarakas – metmenys lino, ataudai pakulų, austa keturnytai ruoželiu.

daugiaspalvės užuolaidos su dvinytame dugne skersai austais diminių arba rinktinių raštų ruožais. Rinktiniais raštais užuolaidos dar visai neseniai šiose apylinkėse buvo audžiamos. Jas išausti užsakydavo žymesnėms audėjoms.

Didžiausią baltųjų audinių grupę sudaro r a n k š l u o s č i a i (*abrūsai*). Skiriami į kasdieninius ir šventadienius. Kasdieniniai, skirti šluostytis, austi storesnių lininių ar pašukinių siūlų dvinytai, keturnytai eglute, rečiau lange-liais, kartais aštuonnytai išilginių ruoželių raštu.

Šventadieniai rankšluosčiai turėjo ne tik buitinę, bet ir dekoratyvinę paskirtį. Juos kabino rankšluostinėje pirkliai papuošti, duodavo svečiui nusišluostyti, dovanodavo įvairiomis progomis. Apie XIX a. rankšluosčius žinių labai mažai. Jie buvę balti lininiai, puošti keliais siaurais, dažniausiai į audinio raštą įaustais žičkų ruoželiais. Kartais žičkų ruoželiais puošė ir XX a. pirmosios pusės rankšluosčius, net atastus pilkais linais. Pinikais puoštų rankšluosčių muziejų rinkiniuose yra iš tolimesnių vietovių. XX a. pirmosios pusės rankšluosčiai labai įvairūs. Vieni balti lininiai, į medvilnę atauti linu, retai vienos

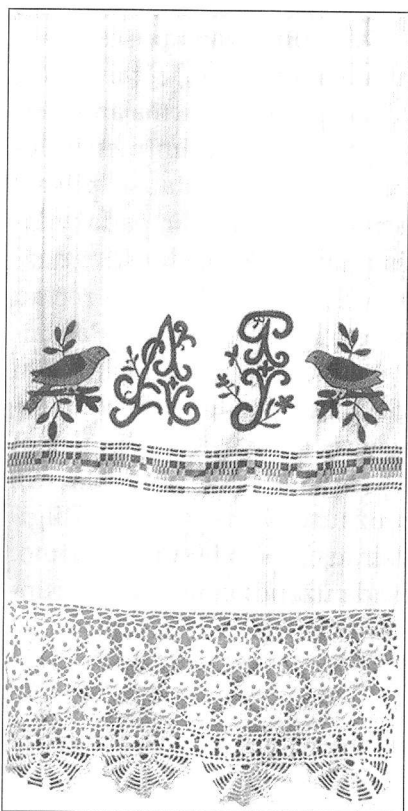
medvilnės. Greta baltųjų XX a. pirmajame ketvirtyje pradėti austi, o 3–4 dešimtmetyje labiau paplito į baltą medvilnę atauti pilkais linais rankšluosčiai. Ataudus dar padažydavo ažuolo žievės nuovire. Rankšluosčiai dažniausiai aštuonnyčiai, dešimtnyčiai, rečiau daugianyčiai servetiniai ar atlasiniai. Pasitai-ko ir diminių. Labiausiai paplitę išilgadyčiai aštuonnyčiai, dešimtnyčiai rankšluosčiai – „raštai išilginiai visų laikų“ (J. Gadišauskienė, gim. 1932 m., Alytaus r., Obelninkėlių k.), kartais jų galus užausdavo langučiais. Išilginiai ruoželiai įvairaus pločio ir sugrupavimo. Pakraščiuose visada užaudžiamos siaurų ruoželių juostelės. Neretai austi ir aštuonnyčiai smulkių langučių rašto rankšluosčiai (6 pav.). Jų raštai smulkesni nei, pvz., Žemaitijoje. XX a. pirmojoje pusėje daugianyčius sudėtingų raštų rankšluosčius audė baltus ir į baltą medvilnę nebalintais linais. Vienuose smulkūs kelių dydžių rašto elementai sudėliojami į langučius, katpėdėles, kituose raštų slinktis išilginė – ritmiškai pasikartoja grandinėlių, slankstelių, kopėtelių motyvai. Labai retai aptinkami XX a. pirmojoje pusėje balti septynnyčiai rankšluosčiai, kurių raštai tokie, kaip šių apylinkių staltiesių ar drobulių.

6 pav. Rankšluostis. XX a.
I pusė. Lazdijų r., Janėnų k.
Foto A. Šeduikio 1955 m.
LDM LFn 1358

Vieni šventadieniai XIX a. pabaigos. – XX a. pirmosios pusės rankšluosčiai niekuo nepuošti, tai minėjo nemažai pateikėjų. Kiti puošti įvairiai. Senesnieji, XX a. pirmojo ketvirčio, puošti siaurais medvilniniais nėriniais, raudonais siūlais kryžiuuku išsiuvinėtais inicialais ar datomis. Yra rankšluosčių, puoštų baltu rištu tinkleliu, kuris išsiuvinėtas stilizuotais augaliniais ar zoomorfiniais motyvais, pvz., balandžiai abipus gėlių vazos. Vienas iš retesnių to laikotarpio puošybos būdų – prie galo įvairiaspalviais siūlais peltakiuota juostelė – *skalukė*¹⁵. Panašiais siuvinėjimais puoštos dzūkių marškinių apykaklės iš Prienų ir Jiezno apylinkių.

XX a. antrajame ketvirtyje ir baltų, ir pilkų rankšluosčių galus ėmė puošti plačiais baltais, vašeliu nertais medvilniniais nėriniais. Lininiai buvo laikomi griozdiškais ir negražiais. Nėriniai dantyti arba užbaigti pusžiedžiais. Stebina

7 pav. Rankšluostis. Alytaus r., Buckūnų k. XX a. 3–4 dešimtme. audė V. Pakevičiūtė-Bizūnienė, siuvinėjo A. Pakevičiūtė. Foto D. Bernotaitės-Beliauskienės 1998 m.

raštų įvairovė – išnerti įvairūs rombeliai, žiedai, kryputės, širdelės, kryželiai, įstrižos juostelės, pasvirusios gėlių šakos, paukšteliai. Nėretai nėrinys nertas iš atskirų mažų žiedelių ar didesnių verpetų ir paskui tarpusavyje sujungtų. Kartais nerdavo ryškių spalvų siūlų gėlių vidurėlius. Iš rečiau aptinkamų minėtini nėriniai su įvairiais posakiais, pvz., „Ką myliu, tam dovanuju“, dar rečiau išneriamas savininkės vardas ir pavardė. Šiame laikotarpyje būdingas rankšluosčių puošybos elementas – pildymu įvairiaspalviais siūlais siuvinėti inicialai. Tarp raidžių ar po jomis išsiuvinėjamos gėlių šakelės su žiedais ar paukšteliai abipus raidžių (7 pav.). Tradiciškai dar įaudžiami kelių spalvų žičkų ruoželiai. Išskirtinis bruožas, beveik neaptinkamas kitose etnografinėse srityse, išsiuvinėtos vien gėlių šakos be inicialų. Kai kurie XX a. antrosios pusės siuvinėjimai labai natūralistiniai, galima net atskirti gėlių rūšis. Dar A. Tamošaitis 1931 m. yra rašęs, kad „vaizdavimas augmenų ir gyvių pasaulio tokia forma, kaip mes juos matome gamtoje ir kaip dabar mėgstama mokyti įvairiausiose mūsų mokyklose, yra mūsų skonio išsigimimo požymis“ (Tamošaitis 1931b: 9). Tačiau vis dėlto reikia

¹⁵ LDM LFn 1268, audė J. Januolienė XX a. I ketv., Lazdijų r., Teizų k.; LDM LFn 1273, sav. A. Sušinskienė, XX a. pr., Lazdijų r., Teizų k.

pripažinti, kad egzistavo toks reiškiny (rankšluosčių, kilimėlių, staltiesėlių siuvinėjimas) ir jį reikia tyrinėti, kaip ir kitas rankdarbių formas.

Po Antrojo pasaulinio karo rankšluosčių ataudams labai dažnai pradėjo naudoti baltus, retai rusvos spalvos šilkus. Šilkiniai rankšluosčiai audžiami ligi šiol ir skirti tik dovanoms. Jie ir seniau, ir dabar labiau vertinami už lininius. Į medvilnę linu ataudas rankšluostis paprastas ir prastas, o šilkinis – gražus, šilkas gražu, nes blizga. Šilkiniai rankšluosčiai, išlaikant tradicijas, austi dažniausiai aštuonnyčiai, dešimtnyčiai išilgadryžiai. Labai retai aptinkama ir keturnyčių diminių. Kartu su šilkų atsiradimu pradėjo plisti naujoviški raštai. Į šilkinis rankšluosčius vėrė kutus (*makrus*), puošė šilkiniais ar medvilniniais nėriniais. Dar ir pasiuvinėdavo. Šilkiniai išsiuvinėti su nėriniais rankšluosčiai laikomi ypatingai gražiais.

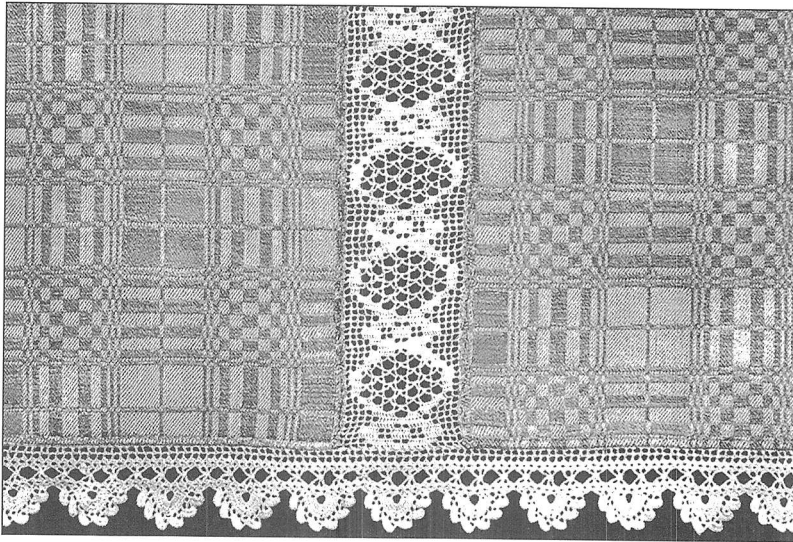
Rinktiniai rankšluosčiai etnografinių tyrinėjimų metu aptikti tik vienoje vietoje ir skirti šarvojimui.

Pagal tradicijas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje seklyčioje stalas visada būdavo užtiesas s t a l t i e s e. XX a. pirmojoje pusėje didžiųjų švenčių metu ir sekmadieniais Metelių apylinkėse dažnai visus stalus užtiesdavo staltiesėmis. Jei valgant būdavo svečių, tai staltiesę palikdavo ant stalo, jei visi saviškiai, tai nuimdavo ir vėl užtiesdavo po valgio. Tekėdamos merginos turėjo po 3–4 staltieses. Ausdavo pačios, paveldėdavo iš motinų arba motinos užsakydavo audėjoms išausti.

Metelių apylinkėse staltiesės buvo keleriopos. XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės staltiesės baltos lininės *valakninės*, į medvilnę ataudos linu, retai grynai medvilninės. Dažniausiai audė penkianytes-devynnytes ir aštuonnytes servetines. Penkianytės-devynnytės tik baltos, jų raštai labai panašūs į šio regiono drobulių raštus. Jose dvinytame dugne kampais jungiami įvairiai užpildyti langeliai. Paprasčiausios, kuriose langeliai vienodo dydžio, užpildyti keturnyto audimo ruoželiais. Kitos sudėtingesnio suvėrimo, jose įvairaus dydžio langeliai užpildyti skirtingais motyvais: smulkiais rombeliais, dygsneliais, kryželiais. Šio tipo staltieses kai kurios audėjos dar audė ir XX a. 4–5 dešimtmetyje. Greta aprašytųjų minėtame laikotarpyje labai dažnai austos ir apibūdintos kaip būdingiausios aštuonnytės servetinės tradicinio langučių rašto, kartais vadinto *stiklukais* (J. Stanienė, gim. 1942 m., Alytaus r., Papėčių k.), staltiesės. Jos austos net iki XX a. pabaigos. Mažiau audė daugianyčių, nes sudėtingos. Daugianytės buvo labai vertinamos, ir apie jas sugebančias austi moteris žinojo net tolokai esančiuose kaimuose. Be to, buvo labai vertinamos ir branginamos atkočių austos staltiesės. Pasakojo, kad Miroslave (Alytaus r.) buvo audėja, kuri audė vienpales baltas ir pilkais linais ataudas staltieses per 40 nyčių. Jos austų staltiesių niekas Obelninkų kaime neturėjo (M. Jociuskiėnė, gim. 1919 m., Alytaus r., Obelninkėlių k.).

Maždaug XX a. trečiajame dešimtmetyje greta baltų įėjo į madą į balintą liną ar medvilnę nebalintais linais ataudos staltiesės. Ataudų siūlus, kaip ir

rankšluosčiams, dar padažydavo ažuolo žievės nuovire. Nebalintais „žaliais“ liniais ataustas staltieses kartais vadino *žaliaraštėmis* (J. Pavilonienė) (8 pav.). Minėtas staltieses audė aštuonnytes-daugianytes, o XX a. pabaigoje net keturnytes dimines. Pokario metais austos ir šilkinės. Atsirado naujoviškų raštų.

8 pav.. Staltiesė. Alytaus r., Papėčių k. XX a. 3 dešimt. audė Pocevičienė-Rumziūtė.
Foto A. Sakalausko 1999 m. LDM LA 6750

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje staltiesių dažniausiai niekuo nepuošė. Palas susiūdavo paprastai arba sujungdavo ažūrine siūle. Kraštus kartais aplink apsiūdavo ant šakutės ar vašeliu nertais siaurais nėriniais. XX a. antrajame ketvirtyje nėriniai išplatėjo, raštai tapo sudėtingesni. Nėriniai medvilniniai, dantyti arba nerti pusžiedžiais, vadinami *karunkom*, *brindom*. Kartais į vidurį išiūdavo tokio pat ar skirtingo nei pakraščiu rašto nėrinį. Šilkinės staltieses nėriniais puošė rečiau.

XX a. pirmojoje pusėje Metelių apylinkėse gan dažnai pasitaikė baltos keturnytės staltiesės, kuriose dvinytame dugne įvairiai grupuoti reto ažūrinio audimo langeliai. Taip austų yra baltų lovatiesių.

Iš retai pasitaikančių minėtinos dvinytės, austos su balanėlėmis ir pelta-kiuotos bei pešiotinės technikos staltiesės.

Greta austinių XIX a. antrajame ketvirtyje gan dažnai naudotos įvairiai nertos, rištos ir siuvinėtos, baltos ir spalvotos staltiesės. Vienos baltos medvilninės, nertos vašeliu. Mėgta nunerti atskirus žiedus ir juos jungti į visumą. Kitos rištos ant rėmų įvairiais raštais iš siūlų pluoštelių. Trečia baltųjų grupė – rišto plono tinklelio pasiuvinėtos augaliniais motyvais. Spalvotų staltiesių aptikta mažiau. Jos nertos ant šakutės (*dratų*) iš įvairiaspalvių skaitgijų ir lininių siūlų. Nerti vienodų ar skirtingų siūlų ir formų apvalūs stilizuoti žie-

dai ir sujungti tamsesniu nertu tinkleliu. Kitose nertas retas tinklelis išsiuvinėtas (išvarstytas adata) įvairiaspalviais siūlais keturlapių raštu. Aplink puošta kuteliais, apvaliais skaidriųjų bumbuliukais ar pailgais spurgeliais.

P a k l o d ė s *paklotė, paklodė*. Apie jas pateikėjų nuomonė išsiskyrė. Vienu teigimu, XX a. antrajame ketvirtyje jos buvusios tik baltos „an margos paklodės negulėjo“ (M. Balionienė), kitų teigimu, tik languotos, baltų neaudė „kvaraba jas išvelės“ (M. Stasiukynienė), trečių – buvo ir languotų, ir baltų, pastarąsias laikė puošnesnėmis.

Languotosios paklodės dažniausiai austos keturnytai ruoželiu, pakulinės. Sulangavimas įvairus ir panašus kaip lovatiesių, mat kol nauja, kartais tiesė ant lovos, vėliau – ir po šonu.

Baltos buvo laikomos puošnesnėmis už languotas. Audė jas „žalių linų“, po to balindavo ant pievų pakloję. Jos dvinytės ir keturnytės, austos ruoželiu ar eglute. Keturnytės buvo laikomos minkštesnėmis. Vienu metu išausdavo 5–6 storas paklodes. Metant saugodavo, kad mestuvų nesulaužytų. Plonesnių jau daugiau išausdavo.

Ligoniiui laukiant gydytojo ar kunigo, svečiui bei ypatingų švenčių dienomis tiesdavo šventadienes paklodes. Tačiau ypatingo skirtumo tarp baltų kasdieninių ir šventadienių nepastebėta. Audė pašukines, linines, kas turėjo, į medvilnę atausdavo linais. Dažniausiai be jokių papuošimų, tik retkarčiais XX a. antrajame ketvirtyje įmesdavo šonuose neplačius raudonus ar mėlynus ruoželius bei kraštą puošė baltais dantytomis medvilniniais nėriniais. Pateikėjų pastebėta, kad senosios paklodės trumpesnės, mat ir lovos trumpesnės buvusios. Paklodes kai kas audė dar ir pokario metais. Vėliau šis procesas nutrūko dėl žaliavų stokos, pigių fabrikinė audinių ir dėl mados. Šiais laikais kai kas linines paklodes vėl pradėjo labiau vertinti ir laiko ligoniams patiesti.

Pagalvių (*paduškių*) u ž v a l k a l a i šiose apylinkėse dažniausiai vadinami *novalačka, novelačka*, retai *cvilikas*. Terminas *cvilikas* vartotas teritorijose, esančiose arčiau Suvalkijos. Patalų užvalkalai vadinami *užvalkalas* arba *užvalkalas patalams*. Seniausi muziejuose esantys užvalkalai iš šių apylinkių datuojami XIX a. pabaiga. Pagalvių ir patalų užvalkalus dažnai, bet nebūtinai siuvo iš to paties audinio. XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje dažniausiai audė dvinyčius languotus užvalkalus. Languotą audinį vadino *placenka*. Tiksliai pasakyti, kada pradėta naudoti medvilnę, keblu. Yra pavienių žinių, kad į medvilnę austa jau XX a. pradžioje, tačiau dažniau medvilnę užvalkaluose minima ir aptinkama nuo XX a. 3–4 dešimtmečio Medvilnės naudojimas užvalkaluose priklausė nuo ūkio turtingumo – „brangūs buvo bovelnos, lininius audė“ (A. Babarskaitė). Audinių sulangavimas ir spalvinė gama labai įvairi. Labiau siai mėgti balto, raudono, rečiau nebalintų linų dugno užvalkalai, retais tarpais sulanguoti vienos spalvos ir lygaus pločio siaurais pavieniais ruoželiais (*rėžiukais*), jų poromis ar grupėmis po 3–4. Kituose užvalkaluose derinami pavieniai platesni ruoželiai ir siaurų grupės. Dažniausiai ruoželiai austi mėly-

nos ar raudonos spalvos, labai retai baltas dugnas sulanguojamas juodais ruoželiais. Žalios, geltonos, rudos spalvos XX a. užvalkaluose visai neaptinkama. Dažnai austi audiniai, kuriuose proporcingai derintos 2–3 spalvos ir languota iš siaurų ruoželių grupių. Vienas iš tokio sulangavimo būdų pavadintas *debesiniu* (LDM LA 5786), kai ruoželių grupėje vidurinėsis yra plačiausias, o nuo jo į šalis po kelis siaurėjančius ruoželius. Susikryžiuodamos grupės sudaro audinio debesuotumą. Retai šiose apylinkėse aptinkami languoti iš trijų spalvų siaurų ruoželių užvalkalai su skersai užaustais vienos ar dviejų spalvų diminiais ruoželiais (*strikučiais*) (LDM LA 5460). Ypač retai diminiais mažų langučių ruoželiais baltos spalvos dugnas skaidytas skersai ir išilgai.

Išilgadryžiai patalų užvalkalai pateikėjų minėti nedažnai, nedaug tokių iš šių apylinkių esama ir didesniuose Lietuvos muziejuose. Dryžuotų pagalvių užvalkalų visai nepasitaikė aptikti.

Languotus užvalkalus kai kas audė ir siuvo dar XX a. 6–7 dešimtmetyje. Vėliau juos išstūmė įvairūs pirktiniai medvilniniai audiniai.

XX a. 3–4 dešimtmetyje pradėjo plisti balti lininiai dvinyčiai pagalvių užvalkalai su išiūtais nėriniais galuose. Jie buvo laikomi gražesniais už languotus – „kas norėjo lovas pasipuošt, audė baltus užvalkalus su *stapkom*“ (O. Vencūnienė). Languotieji buvo dėvimi kasdieną. Kai kurios pateikėjos minėjo, kad jau XX a. trečiajame dešimtmetyje „an margos pagalvės negulėjo“, nors mama dar turėjusi languotų užvalkalų (M. Balionienė). Turtingesni pirkdavo medvilninių. Gražiais baltais užvalkalais su nėriniais apvilktas pagalves dėjo ant lovos. Pagalvių dėjo tiek, kiek turėjo: vieną, dvi, tris, keturias. 1–3 pagalves galvūgalyje dėjo vieną ant kitos. Jei ant vienos lovos dėjo 4 pagalves, tai dvi dėjo viename gale, dvi – kitame. Visos keturios buvusios su nėriniais. Pagalvių kampus įspausdavo. Taip paklotos lovos būdavo sekmadieniais ir didžiųjų švenčių metu. Įdomus paminėtas faktas, kad kol daug plunksnų neturėjo, pagalves kai kas darė iš paežerėse augusių *pūkų* (J. Gadišauskienė). Nėrinius nėrė medvilninius geometrinio ar stilizuoto augalinio rašto. Mėgti įvairiai pildytų rombelių, šešialapių žiedų, aštuonkampių žvaigždučių raštai, nertos per visą nėrinio ilgį vingiuojančios, primenančios vynuogę šakos. Kartais vienoje užvalkalo pusėje netoli nėrinio išsiuvinėdavo pildymu ar pynute savininkės inicialus. Prie jų įvairiaspalviais siūlais siuvinėjo gėlių šakeles ir žiedus. Vienas iš retesnių baltų užvalkalų puošybos būdų XX a. pirmojoje pusėje – užvalkalo gale kryžiu išsiuvinėti augaliniai ar geometriniai ornamentai. Siuvinėjo pridėję kanvą baltais ar melsvais siūlais. Kanvos siūlus po to ištraukdavo.

Pagalvių užvalkalus dažniausiai užvarstydavo siūlu, rečiau užrišdavo raišteliais ar užsegdavo sagomis.

Audinių naudojimas

Kaip jau buvo minėta, audiniai skirstomi į kasdieninius ir šventadienius. Kasdieniniai audiniai turėjo tik utilitarinę paskirtį, šventadieniai – daugiau dekoratyvinę, reprezentacinę (pvz., prieš šventes perkloadavo puošniomis lovatiesėmis lovas, į rankšluostines kabino gražiausius rankšluosčius). Be to, audiniai ir šiais laikais yra dovanų objektas. Vestuvių apeigose svarbią vietą užima rankšluosčiai. Po jungtinių išėjusių į vidų, nuotaka XX a. pirmojoje pusėje kabino rankšluostį ant sienos, o kuri turėjo, kabino ir seklyčioje. Jais nuotaka apdovanodavo vyro brolius, piršlį, vyriausiąjį pabrolį, kai kur net visą pulką. Rankšluosčiais už grojimą buvo atsilyginama muzikantams. Dar net 1980 m. per vestuves muzikantams buvo atsilyginta ne pinigais, o tik rankšluosčiais (B. Kubilienė). Juos dovanavo ir per krikštynas, vardines. Dovanojamų rankšluosčių nerišdavo, tik uždėdavo ant peties. Pokario metais labiausiai vertinti šilkiniai su nėriniais ir dar pasiuvinėti. Negarbė buvo dovanoti nenaują, skalbtą, nors ir labai gražų rankšluostį. Ši nuostata likusi iki šių dienų. Dažnai dovanų objektas XX a. 5–6 dešimtmetyje buvo ir šiais laikais tebėra lovatiesės. Jas (ypač baltąsias arba atastus šilkais) dovanoja įvairių švenčių metu. Be to, dažna motina stengiasi parūpinti savo dukroms prieš vestuves keletą lovatiesių (audžia pati arba užsako išausti).

Daug audinių naudota laidotuvių metu. XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje mirusįjį, kaip ir visoje Lietuvoje, šarvodavo ant lentos. Lentą užtiesdavo paklode (kad nuo lentos nesusiteptų staltiesės), ant jos tiesė (jei pakanka) vieną, bet dažniausiai dvi staltieses. Specialiai šarvojimui patiesalų neaudė, naudojo turimas staltieses. Jei turėjo, tiesė su nėriniais, laikė gražesnėmis. Kad nesusipurvintų, staltieses tiesė ne iki pat žemės. Po laidotuvių vieni išplovę tas staltieses padėdavo, kiti naudojo tiesioginei paskirčiai. XX a. pirmajame ketvirtyje šarvojant mirusįjį nekabino lovatiesių nei ant sienų, nei ant langų. Tik vežant į kapines užtiesdavo vežimą po karstu. Lovatieses kabinti ant langų ir sienų bei perardžius sukti aplink lentą pradėjo maždaug XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Lovatieses susinešdavo kelios kaimynės. Karsto vidų išmušdavo minkšta, sena, bet labai balta paklode, po karo kai kas marle ar gipiūro užuolaidomis. Šiuo metu laidotuvių papročiai nedaug tepasikeitę nuo XX a. vidurio. Ant sienos galvūgalyje kabina 1–3 tamsias lovatieses, ant jų – kryžių, paveikslus, abipus paveikslų – po rankšluostį. Prie rankšluosčių kartais sega juodus kaspinus. Lentą apsupa tamsiomis lovatiesėmis, ant jų tiesia baltas staltieses su nėriniais arba baltas šilkinės staltieses ar lovatieses. Specialiai šarvojimui skirtas komplektas aptiktas tik Papėčių k. Jį sudaro du rankšluosčiai ir užtiesalas aplink lentą, pusės lovatiesės pločio, krašte su nėriniais. Jų metmenys balti medvilniniai, ataudai nebalinto lino. Austa rinktine technika tulpių raštu. Anot savininkės J. Stanienės, tokia pašarvonė vienin-

telė visame kaime. Raštų nekopijavo, kūrė pati. Gretimame kaime viena senyva moteris turi sau išsiaudusi juostą karstui leisti į duobę.

Išvados

1. Per nagrinėjamą 100 metų laikotarpį labai pakito Metelių apylinkių audiniai. Keitėsi raštai, spalvų gama, audimui naudojamos medžiagos, puošybiniai elementai. Didžiausi pokyčiai įvyko XX a. 5–6 dešimtmetyje. Pasikeitė šventadienių ir kasdieninių audinių kiekio proporcijos. Nutrūko grynai buitinę paskirtį turėjusių audinių gamyba, kaip antai paklodžių, užvalkalų, maišų, čiužinių ir t. t. XX a. pabaigoje austa daugiau dekoratyvinę, reprezentacinę paskirtį turinčių audinių. Juose greta tradicinių sukurta naujoviškų raštų, įvairių jų derinių. Keičiantis žmonių gyvenimo būdui, atsirado naujos paskirties audinių, kaip antai fotelių uždangalai, užuolaidos, pašarvonės.

2. Dekoratyvinės, reprezentacinės paskirties audiniai (šilkiniai rankšluosčiai, lovatiesės) ir iki šiol dažnai esti dovanų objektas šeimos šventėse bei plačiai naudojami laidotuvėse.

3. Šių apylinkių, kaip ir beveik visos Dzūkijos, ypatybė yra ta, kad kaimuose dar yra daug vyresnio amžiaus moterų, puoselėjančių gražias audimo tradicijas. Tačiau jaunimas šį užsiėmimą nelabai mėgsta.

Literatūra

- Balčikonis Juozas ir kt. (sud.). 1957. *Lietuvių liaudies menas: Audiniai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Balčikonis Juozas. 1961. *Audinių raštai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Balčikonis Juozas ir kt. (sud.). 1962. *Lietuvių liaudies menas: Audiniai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Bernotaitė Dalia. 1992. Rytų Lietuvos lovatiesės, Milius V. (sud.). *Rytų Lietuva: 151–160*. Vilnius: Mokslas.
- Bernotaitė Dalia. 1999. Nauji tekstilės eksponatai, *Lietuvos dailės muziejus. Met-raštis 3: 163–165*.
- Bernotienė Stasė. 1992. Rytų Lietuvos valstiečių drabužiai XIX a. ir XX a. pr., Milius V. (sud.). *Rytų Lietuva: 161–174*. Vilnius: Mokslas.
- Čepelytė E. 1960. *Ausk, sesele, drobeles*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Dolivo-Dobrovolskijė V. A. i A. G. 1912. *Albom tkackich uzorov*. S. Peterburg.

- Galaunė Paulius. 1930. *Lietuvių liaudies menas*. Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Glemžaitė Michalina. 1958. Verpimo ir audimo tradicijos Lietuvoje, Vyšniauskaitė A. (red.). *Iš lietuvių kultūros istorijos 1*: 212–227. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Gorlewska Helena (sud.). 1992. *Sejpak*. Suwałki: Pogranicze.
- Kairiūkštienė O. 1923. *Lietuviškų raštų rankų darbams rinkinėlis*. Kaunas–Vilnius: Švyturio bendrovės leidinys.
- Kargaudienė Aušra, Savickienė Janina. 1981. Gūnios kūdikiui nešioti, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 metais*: 39–41. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas.
- Kula Witold. 1938. Włociański przemysł domowy tkacki, *Przegląd socjologiczny* 6: 166–224.
- Lapienyte Olga. 1982. *Audimas*. Vilnius: Mokslas.
- Merkienė Regina. 1985. Zoomorfinis ornamentas dzūkų liaudies tekstilėje, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1983 ir 1984 metais*: 121–126. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas.
- Mulevičius L., Jučas M. 1968. *Niekotoryje voprosy genezisa kapitalizma v Litvie*. Vilnius: Akademija nauk Litovskoj SSR, Institut istoriji.
- Pamiatnaja knižka Suvalkskoj guberniji na 1884 god*. 1883. Suvalki.
- Savoniakaitė Vida. 1998. *Audiniai kaimo kultūroje: lietuvių geometriniai raštai XIX–XX amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Šaknienė Michalina. 1984. Audinių spalvos ir jų deriniai, Kudirka J. (sud.). *Liaudies meno savitumas*: 62–65. Kaunas: Šviesa.
- Šidiškienė Irma. 1988. Žičkai audiniuose ir drabužiuose, Kudirka J. (sud.). *Spalva lietuvių liaudies mene*: 75–82. Vilnius: Vaga.
- (Tallat-Kelpšaitė) Niunkienė Giedrė. 1964. Audiniai ir jų gamyba, Vyšniauskaitė A. (red.). *Lietuvos etnografijos bruožai*: 286–331. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė Giedrė. 1966. Lietuvių liaudies audiniai (1. Rankšluosčiai), *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija 1(20): 107–118.
- Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė Giedrė. 1967. Lietuvių liaudies audiniai (2. Lovatiesės), *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija 2(24): 124–135.
- Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė Giedrė. 1970. Audiniai, Vyšniauskaitė A. (red.). *Panemunių dzūkai*: 113–119. Vilnius: Mintis.
- Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė Giedrė. 1988. Lovatiesių spalvos, Kudirka J. (sud.). *Spalva lietuvių liaudies mene*: 32–36. Vilnius: Vaga.
- Tamošaitis Antanas. 1931a. *Prijuostės ir žičkų rinkiniai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys.
- Tamošaitis Antanas. 1931b. *Rinktiniai audiniai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys.

- Tamošaitis Antanas. 1933. *Audimas*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys.
- Tamošaitis Antanas. 1934. *Senoviškų rankdarbių raštai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys.
- Tamošaitis Antanas. 1935a. *Austiniai kilimai*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys.
- Tamošaitis Antanas. 1935b. *Staltiesės*. Kaunas: Žemės ūkio rūmų leidinys.
- Tamošaitis Antanas. 1937. Lietuvių audiniai, *Naujoji Romuva* 4–5: 114–117.

Weaving Traditions in the Southwest of Dzūkija: Ethnographic Research in the Area of Meteliai

Dalia Bernotaitė-Beliauskienė

Summary

This article analyses the textile in the Meteliai regional park (district of Alytus and Lazdijai) in the period comprising the end of the 19th Century and the whole 20th Century. The material is based upon 41 interviews, museum exhibits and negatives. The article discusses the development of mastery of weaving in the past hundred years to the present. The article investigates various types of bedspreads, towels, table cloths, bed linen as well as sacks, horse cloths, draperies and similar items. The author of the article goes into a detailed analysis of each of the above mentioned groups, the development of fabric patterns, their colours, the materials used and adornment. Most attention is paid to bedspreads, especially with pick-up ornaments. Even now they are being woven and the weavers are quite proud of their complicated weaving. It should be noted that the greatest changes in white and coloured textiles took place after World War II. Textiles very popular in earlier times, for every day use, are no longer functional. Only decorative textile units, such as bedspreads, towels and table cloths are being woven nowadays. In addition to the traditional ones, new patterns, materials and, especially, colours are being used. A remarkable quality of the region is that weaving traditions have been fostered to the present.

Gauta 2001 m. balandžio mėn.